

VI.

Világosság és homály.

A testnek lámpása a szem. Azért ha a te szemed tiszta leend, mind a te egész tested világos lesz. Ha a te szemed homályos leend, az egész tested is homályos lesz. Ha azért a benned való világosság homályosság: a homályosság mennyivel nagyobb lesz? Máté VI, 22. 23.

Az ember, k. ai! semmire sem hajlandóbb, mint saját nézeteit, egy vagy más tárgyról való felfogását és ítéletét helyesnek, igaznak, csalhatatlannak tartani, azokat védelmezni s ha kell érettek meg is küzdeni. Az emberi természetnek ezen egyik fő jellemvonását, mi a gondolkozó erőnek minden esetre legcsalhatatlanabb bizonyítéka, már a kis gyermek magaviseletében is észrevehetjük; mert saját akaratának s ítéletének, legyen bármily gyenge, annyi fontosságot tulajdonít, hogy sokszor még a tanítói és szülői intésnek is eleibe teszi; sőt nem egyszer történik meg, hogy inkább félelemből, mint meggyőződésből hagy fel oly szándékaival vagy éppen helytelenkedéseivel, melyekért ha néha a legmegérdemlettebb büntetést kell is szenvednie, azt igazságtalannak s olyannak tartja, melyet gyermekes gondolata szerint nem érdemelt meg.

A függetlenségi hajlam szárnyainak évenként bekövetkező növekedésével, az önerő érzésének nagyobb és nagyobb kifejlődésével az ember önmagához való bizalma is minél erősebb alapot nyer. Innen van azután, hogy az ifju előtt

a tapasztaltabbak tanácsa gyakran sikertelenné lesz. Innen van, hogy az érettebb-korúak gondolkozásukat, belátásukat többnyire oly helyesnek tartják, hogy azokhoz a kételkedésnek árnyéka sem járulhat sem maguk, sem mások részéről. Innen van, hogy ha megkérdezzük tiz vagy húsz embernek ugyanazon egy tárgyra vonatkozó véleményét, lehetnek közülök néhányan egy nézetben, mások másban, de annyi mindenetre bizonyos, hogy az ellenvéleményben levők nyilatkozatára mindenik fél rázni fogja fejét; a mi által azt szoktuk rendszeren kifejezni, hogy nem egyezünk bele a dologba s a mások nézeteért nem hagyunk fel a magunkéval, a mi előttünk legjobbnak, leghelyesebbnek tetszik. Sőt megtörténik néha az is, hogy éppen azok, kik az emberek felvilágosodását annyira szívóken látszanak hordozni, mintha kiváltságos birtokában lennének az igazságnak, szánakozással tekintenek az olyanokra, kiket a kevesebbszámúság nem bir meggyőzni arról, hogy nem nekik van igazok. Így van ez ma, így volt századokkal, sőt ezredekkel ezelőtt is. S végre, hogy ez állításon a történelemből bizonyítsam be, nem szükséges előszámlálnom mind azon polgári és vallási elvek- és rendszerekért indult pártoskodásokat, melyek különböző századokban az emberiség különböző nemzetcsaládaiban előfordultak; mert akkor magát az emberiség történetét kellene egy félóraí beszéd szűk keretébe szorítanom; elég lesz emlékezetetöket a keresztény vallás kifejlődése történetére fordítanom s jelesen azon nagyszerü időszakot érintenem, melyben csaknem az egész emberiség gondolkozás-módjával egy embernek kellett megküzdnie. Ugy hiszem, nem kell mondanom, hogy én itt a Jézus Krisztus tanításainak, prófétai és főpapi tisztének korszakát értem. Nemde, ai! ezt mindnyájan ismerjük? De egyszersmind ebből a legvilágosabban láthatjuk azt is, mily makacsul ragaszkodtak a különböző pártok saját belátásukhoz; erényről, kötelességekről, az ember rendeltetése s túlvilági sorsa felől alkotott fogalmaikhoz és rendszereikhez; mennyire igyekezett

mindenik párt saját nézeteit érvényesíteni? S míg az egyik rész jól, rosszul, de híven s kitartással munkálkodott, mily farizeusi nyugodtsággal, mondhatnám negéddel, mondta el a másik: Isten! hálákat adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint más emberek. Luk. XVIII, 11.

Megismerni magunkat, tisztában lenni életelveinkkel, s szilárdul megállani azon alapon, melyet ítélő-tehetségünk és belátásunk helyességére fektetünk — senki sem tagadhatja — az emberi erények legnagyobbjai közé tartoznak; míg megfordítva, gondolkozásmódunkban, határozatainkban ingadozni s mint bizonyos növények különböző szelek fuvására színt változtatni: a jellem gyengeségére mutatnak. Azonban valami mellett még akkor is megállani, alapossága érvényesítéseért akkor is kardoskodni, mikor saját ítélőtehetségünk próbáját sem állja ki: valóban nem egyébnek, mint erkölcsi rosszaságnak jele. És én megvagyok győződve, hogy ez utolsó osztályhoz tartozók külön többet ártanak a jónak mindenütt, mint a más két osztálybeliek együtt. Ide czéloznak Idvezitőnknek az alapigékben felolvasott szavai is, midőn a szemről vett hasonlatosság után így szól: Ha azért a benned való világo sság homályo sság, e homályo sság mennyivel nagyobb lesz en?

Alapigénknek szavai, ai! azon hasonlatok közé tartoznak, melyek gyönyörködtetnek s egyszersmind oktatnak is. Helyén lesz tehát kissé bővebben megismerkednünk igaz értelmével, nehogy e hasonlat iránti világo sság bennünk is csak homályo sság legyen. Ez mai beszédem czélja, s én igyekezni fogok, hogy az mind egyszerűség, mind rövidség, mind pedig némi világo sság által figyelmeteket kiérdemelje.

A testnek lámpása a szem. Ez a kiindulási eszme alapigénkben. E hasonlat első használása óta különböző formákban jelent ugyan meg; mindazáltal mindenikben felismerhető a szemnek ugyanazon t. i. a testre nézve világot adó tulajdonsága; s mindazok, a kik valaha a szemhez találó

hasonlatosságot kerestek, azt világló és fénylő tárgyakban, földi vagy égi testekben találják fel. Ezért van, hogy a csillagokat is oly sokszor használják ilyenemű hasonlatoknál. A szemnek ilyen felfogásából önként következik az alapige két feltételes ellentéte t. i. ha a te szemed tiszta leend, mind a te egész tested világos leszen, és ismét: ha a te szemed homályos leend, a te egész tested is homályos leszen. És én azt hiszem, hogy e feltételes magyarázat ki is maradhatott volna azon esetben, ha a felhozott hasonlat tisztán csak a szemre szorítkoznék, s nem volna egy mélyebb igazság elrejtve benne; mert ha már egyszer a szemet a lámpához hasonlítottuk: a lámpás jósága vagy rosszasága képzetével egyszerre születik a kisebb és nagyobb világosság fogalma, s ebből az egész test világossága vagy homályossága szükségkép következik. Azonban mind azon hasonlatokat, melyekkel a keresztény vallás első tanítója élt, átvitt értelemben is fel kell fogunk, mint-hogy az anyagi és szellemi tárgyak közt szoros öszhangzás uralkodik, ugyannyira, hogy a Jézus Krisztus többnyire érzékithető anyagi tárgyak segítségével magyarázta és világosította a szellemieket, a testileg megfoghatatlanokat. Átvitt értelemben kell tehát felfognunk a szemről vett hasonlatot is alapigénkben. A mi a szem, ugy szólva, a külső testre, az a lélek az ember belső életére nézve: valamint az, ugy ez is a látás szerve, mely által például mint keresztények Istent megismerjük, kötelességeinket átlátjuk, az utolsó ítéletről, halhatatlanságról, valamint több más ezekhez hasonló kérdésekről magunknak szellemi világosságot, meggyőződést szerzünk, mégpedig azon mértékben, a mint a vizsgálódó lélek tisztább vagy homályosabb. Azonban a lélek látköre megmérhetetlenül nagyobb levén, mint a szemé, a lélek munkássága körébe tartozó tárgyak vizsgálásában inkább ki vagyunk téve a csalódásoknak, mint a hogy a szemünk előtt feltűnő alakot is annál kevésbbé tudjuk tisztán meghatározni, mentől távolabb

van tőlünk, s gyengeszemű ember nemegyszer csak egy homályos pontot lát ott, hol az éleslátású a látása körébe eső alakot tisztán kiveheti és meghatározhatja. E természeti törvényből következik a beszédem elején említett vélemény- és ítélet-különbség az emberek között egy és más tárgy felett; mert a gondolkozó- s maga az ítélő-tehetség is nem egyéb, mint kifejezése annak, a mit lelkünkkel látunk. A szem és lélek rokon természetéből s elhivatásából következik azért, hogy ha a te lelked tiszta leend, mind a te egész életed világos leszen, ha pedig a te lelked homályos leend, mind a te egész életed homályos leszen.

Azt kérdezni, hogy ki akar világosságban élni, annyi mintha kérdeznők: ki akar egészséges lenni? Mert az egészség a test jóléte, a felvilágosodás a lélek egészsége; következőleg mindkettő szükséges feltétele az ember életének. Más kérdés az, hogy mi módon lehet a léleknek ezt az egészséget és világosságot megszerezni? Erre azt hiszem legkönnyebben megfelelhetünk, ha meghatározzuk először, hogy miben áll tulajdonképen az egészség. Ez a testnek oly állapota, melyben munkásságát a különböző erők összeütközése és fennakadása nélkül folytathatja; a lélek egészsége is tehát a szellemi erők ily öszhangzó munkásságában áll; s valamint egészségünk fentartása saját gondoskodásunk főtárgya: úgy a lélek világosságát is magunk kell hogy eszközöljük. Vannak ugyan, kik azon hiedelemben élnek, hogy e világosság tisztán csak kívülről jó a lélekbe, s ezért egész buzgósággal fogják fel az ilyen világosság-sugarakat minden oldalról. Ez azonban annyi volna, mintha valaki egészséges állapotában is orvost tartana házánál a végre, hogy az a hőmérő fokai szerint határozza meg, mikor viseljen melegebb, mikor könnyebb öltönyt, mikor táplálkozzék ilyen, mikor amolyan ételekkel. A lélek világosítására a külső tárgyak csak annyiban folynak be, a mennyiben a belső munkálko-

dásra ösztönt adnak; s ha a lélek felvilágosításának napját, a vallást, veszszük is tekintetbe, úgy találjuk, hogy az is csak annyiban szolgál lelkünk egészségére, a mennyiben annak igazságairól mimagunk megvagyunk győződve; ugyde e meggyőződés önmunkásságunk útján történhetik meg, s így a vallás is nem lehet kívülről ránk-ható erő, hanem egy benső öntudatos munkásság. Lelkünk ilyenén munkássági ösztönének kifejesztésére voltak irányozva a Jézusnak is minden tanításai; ide czéloz szavaival az alapigékben mondott hasonlat által is, midőn a test világosságát vagy homályosságát a szem tisztaságától vagy homályosságától feltételezi. A lélek tisztaságának megszerzésére tehát az egyedüli mód az öngondolkozás, az önmunkásság: e nélkül soha egy ember sem lett valódi nagygyá, nemessé és kitünővé; e nélkül a vallásosság is csak puszta képzelet; olyan mint az álomlátás, ha felébredünk, hiába keressük a képeket, melyek, míg szemeink be voltak hunyva, annyi élvezetet nyújtottak.

Nem lehet ugyan tagadni, hogy az emberek nagyobb része a vallásosságot ma is az öngondolkozás nélküli állapotban helyezi, sőt vannak, kik éppen ellentmondanak a fennebb leirt lelki munkásságnak, azt állítván, hogy a hit tárgyai nem eshetnek a szabad vizsgálódás körébe, minthogy ez csak gyengíti amaőt. Én nem mondom, hogy nem ez önmunkásság nélküli hit boldogít ma is milliókat; mert hiszen a szegény világtalant is ugyanazon ételek táplálják, melyek a legjobb lát-idegüeket; de azért ki ne szánakoznék annak helyzetén, ha meggondolja, hogy soha sem látta, nem is képzelel milyen lehet az az ő életét fentartó kenyér és víz? Ki ne sajnálná a szerencsétlent, ki megfosztva a munkálkodás eszközeitől, mások segélyéből kell hogy életét tengesse? És hogy állításomnak bizonyítására bizonyító erőben és szomorító tulajdonságban egyiránt nagyobbserü példát hozzak fel: ki ne fájlalná oly nemzet sorsát, mely nem képes önboldogságát és jólétét önerején megszerezni, hanem árvaként

idegenek asztaláról lehullott morzsákkal kell hogy megelégedjék?! — Mint a tiszta és homályos szem között, oly nagy különbség van az öngondolkozáshoz szoktatott és a pusztán gépies lélek között; és a mily bizonyos, hogy a szem látkörébe eső tárgyakat nem csak szabad, sőt kötelességünk megvizsgálni, ha vajjon azok ilyek-e vagy amolyanok: éppen így a lélek eszmélése-tárgyainál is tiszta fogalmakat kell magunknak a gyakorlás által szerezni.

Ezek szerint már az első tekintetűre úgy látszik, hogy az emberek nézetei és elvei közt létező különbség szükséges következése a lélek önmunkásságának, s így nem lehet csodálkoznunk, sem hibáztatnunk azt, ha különböző emberek szilárdul ragaszkodnak egy vagy más tárgy felől alkotott fogalmaikhoz, elveikhez; mert mindenki azt mondhatja, hogy ő nézeteinek birtokába, saját lelke ezen önmunkásságának felhasználása által jutott, s következőleg a mások gondolkozása végeredményeinek a magáéit nem áldozhatja fel. És az ilyeneket valóban nem is hibáztathatjuk, ha csak nem visszaélésből akarják a felállított elvet maguk igazolására felhasználni, még akkor is, midőn gondolkozás-módjukkal a józanabb értelem előtt a rövidebbet kénytelenek húzni; ezekért legfennebb a keresztény vallás alapítójával így imádkozhatunk: Atyám! bocsáss meg nekik; mert nem tudják mit cselekesznek. Luk. XXIII, 34. Ámde nagyobb baj az, ha valaki lelkének ezen önmunkássági cselekvése alá rejti azon elveit és nézeteit, melyeknek származási kútfeje tisztán csak önzés, vagy megszokás, s a mi még rosszabb, a büszkeségnek bizonyos neme. Az ilyenekről elmondhatjuk alapigénk szavaival: ha a benned való világosság homályosság, e homályosság mennyivel nagyobb leszzen?!

Ha jártatok valaha, ai! föld alatti mély üregekben, vagy barlangokban, hová az áldott nap világosító sugaraiból egyetlen-egy eltévedt sugár sem juthat be, vagy ha hallottatok

oly fogházakról, melyeknek nincs ablakuk s ajtójuk is csak egy sötét folyosóra nyílik: az első esetben magatok tapasztalhattátok, s a másodikra ebből következtethetitek, hogy hosszabb idő eltétele után mindkettőben, úgy a hogy, az ember képes lesz magát tájékozni, s úgy tetszik, mintha a sötétségen valami kis világosság törne át, mely végre megkülönböztetni engedi a környező falakat. Ez a világosság, ai! a megszokás világossága. Ilyen világosságneműhöz a lélek is hozzászokik, ha történetesen olyan környezetbe jutott, mely homályosságát tekintve, tökéletesen megfelel egy földalatti mély barlang sötétségének; és e megszokás annyival jobban esik, mert valamint a sötétségből a világosságra való kilépés a szemnek bizonyos fájdalmat okoz: úgy a lélek is gyakran nem bír elég bátorsággal kiküzdeni magát azon világosságra, mely megeshetik, egész lényében változást hozna elő, s melytől a gyengébb idegzetűek önkénytelenül is visszarettennek.

Ha volt kebleteknek vagy egy gondolatja, érzése, mely — mint a déli növények némely nemei behálózzák, befutják a körülöttök tenyésző fákat és ágakat — behálózta lelketeket, s ha mindjárt éreztétek is nyomását, nem tudtatok megszabadulni tőle; mert nektek úgy tetszett, hogy lelketeknek e terüire szüksége van, különben igen könnyűvé lesz, s majd mint a nyomás alól kiszabadult gőz, semmivé lesz; ha láttatok haldoklót, kinek utolsó perceiben a megkönnyebülés érzésére homlokán a felgyógyulás reménysugarainak világossága tükrözött vissza: akkor gondolhatjátok, hogy mi lehet az önzés világossága. És ha végre láttátok, midőn két vitatkozó fél közül az egyik helyes okokkal — és ezt jól megjegyyeztek, mert teljességgel nem mondhatni, hogy az életben ezernyi alakban feltűnő erkölcsi és anyagi harcokban a győzelem mindig az igazságé volna — tehát helyes okokkal megveretve visszahuzódott ugyan, de azért nem vallotta be hibáját, hanem büszkesége megmentéseül

megveretését a félreértés leple alá borította, vagy pedig akkor is azzal hallgatott el, hogy mégis neki van igaza, csak hogy ellenfele nem képes felfogni azt, mit ő vitat: ilyen és hasonló esetekben fogalmat szerezhettek magatoknak a büszkeség világosságáról.

Az önzés, a megszokás, a büszkeség s más ezekhez hasonló tulajdonok, ai! olyanok a lelket illető világosság sugárainak felfogására, mint a színes szemüvegek. A ki zöld üveget tart szemei elé, az mindent zöldnek, a ki vereset, az mindent veresnek lát, s így az üvegek különbözőféle színe szerint az előttünk álló tárgyak is különbözőféle szint nyerne; de azért nagyon ferde meghatározás volna, ha egy zöld fát, veres üvegen nézve, valósággal veresnek is tartanánk. Így van ez a lelkünk szemei elé tartott tárgyak megvizsgálásával is; ezeknek tisztaságától függ egész életünknek világossága, ezeknek tisztasága határozza meg gondolkozásunk, nézeteink, véleményeink helyességét; ez kell hogy irányadó legyen cselekedeteinket illetőleg; és minthogy tőlünk függ lelkünk szemeinek tisztaságát megszerezni az ahhoz való eszközök felhasználása által; szorgalommal és igyekezettel kell felhasználnunk minden alkalmat, mely arra ajánkozik. De talán sehol sincs annyira szükségünk a világosságra, mint éppen a vallásnál; egy tárgy sincs, mely annyira igényelné lelkünk szemeinek munkásságát, mint a vallás. A tapasztalás ugyan azt mutatja, hogy egyesek valamint népek életében vannak oly korszakok, melyekben a vallási eszmék mintegy nyugalomba bocsátva látszanak lenni, midőn az emberek nagy része örömebb tisztázza számolatait, mint hogy hitének, szeretetének és reményének tárgyaival igyekeznék tisztába jöni. Ez állapot azonban csak ideiglenes lehet; az emberiségnek lassabb vagy sebesebb léptekkel, de minden esetre haladni kell a tökéletesedés felé, és e tökéletesedés egyedül az igaz vallásosság s ennek megfelelő élet által érhető el. Az igaz vallásosságnak pedig szükség feltétele a világosság; e nélkül hogy is tarthatnánk

számot azon evangéliumi valóban tiszteletre méltó nevezetre, hogy mi világosság fiai vagyunk. 1. Thess. V, 5.

Vannak, kik ez állitással ellenkezőleg azon hiedelemben élnek, hogy a felvilágosodás a vallás gyengítésére szolgál s azt hiszik, hogy a felvilágosodás nélküli nép vallásosabb tud lenni, a miből kiindulva, ugy szólván, érinteni sem bátorzkodnak azt a fátyolt, mely a vallásnak ama titokszerű erejét biztosítja; sőt nem mulatják el magok is azt bizonyos homályba burkolni, melyből azután sehogy sem tudnak, vagy nem is akarnak, kiszabadulni. Ezeknek igazok lehet akkor, ha a vallás értékét a hit tárgyainak mennyiségében s nem milyenségében keressük; ez utolsó esetben pedig a felvilágosodás nemcsak hogy nem káros, sőt nélkülözhetetlen; mert — a szent leczke szerint — ha a bennünk való világosság; (az az a mit mi annak tartunk), homályosság: e homályosság mennyivel nagyobb lesz?! Azt mondják némelyek, hogy nincs veszedelmesebb dolog, mint valamiről keveset tudni. Én is megvallom, jobb szeretném ha mindenről sokat tudhatnánk; de mivel ez szinte lehetetlen, tán mégis jobb, ha valamiről bármi keveset is tudunk, mintsem ha egész tudatlanságban vagyunk. Így van ez a vallással is. A kik abban valamit megmagyarázhatatlannak tartanak, azok hamar felhagynak a megmagyarázhatókkal is, s mintsem keveset tisztán megtudjanak, inkább semmi után sem tudakozódnak. Ne tartsuk mi ez elvet ai! hanem igyekezzünk mindenből megtanulni azt, mire értelmünk világánál fogva képesítve vagyunk, és a multakból okulva, a jelenből tapasztalatokat gyűjtve, rakjunk a jövőnek biztos alapot. Öltözzünk fel a világossághoz illendő öltözetbe (Rom. XIII, 12.), s elvetvén lelkünk szemei elől az önzés és megszokás szines üvegeit, keressük a világosságot, ha mindjárt kissé csiklándoztatja is szemünket a szokatlan fény; fussunk a homálytól, bár eleinte nehezen esik is elhagynunk azon árnyékot, mely néha oly jó szolgálatot tehetne gyarló-

ságaink elborítására. Ne nézzük a vallást olyan kőszobornak, melyet valamely világhírű művész az emberiség kertében felállított, hogy az emberi életnek ékessége és disze legyen, hanem buzgóságunk és kegyességünk által leheljünk mimagunk abba életet, hogy bennünk és velünk éljen az; mindenek felett pedig vigyázzunk, nehogy ránk illjék a prófétának ama mondanása: Jaj azoknak, kik a világosságot sötétséggé változtatják! Ezsai. V, 20.

Világos értelem, tiszta hit és az ezekből kifejtett vallás legerősebb bizonyítéka emberi méltóságunk érzetének; ezeknek megszerzésén munkáljunk, ai! lankadás nélkül egész életünkben; mert csak azoknak lehet társaságuk a Jézus Krisztussal, a kik azon világosságban járnak, a melyben ő járt (1. Ján. 1, 7.); csak azoknak lehet az Istent tisztán megismerni, a kik azon világosság után törekednek, melyben az Isten lakozik. Ámen.

Ferencz Józsi.
